

SUMAR

Felinarele Parisului luminând fragmentar un destin de artist	7
De la Lae Chiorul la Jules Massenet: copilăria și adolescența lui „Jurjac“ sub semnul lui Mademoiselle Lydie. Cele trei „capitale muzicale“	10
Carmen Sylva, Elena Epureanu-Bibescu și Martha Bibescu, o regină și două prințese – sprijinul mării aristocrații din Micul Regat	37
Tineretea și maturitatea controversată a lui Oedip(e)	50
Între Academie și francmasonerie	88
Harul de pedagog revărsat asupra lui Yehudi Menuhin și a altor discipoli iluștri	95
Eva Rolland, Ninette Duca-Brăiloiu, Maria Dolores Cosoiu și Claudia Rogulski, iubirile uitate, fratele vitreg și copilul din flori – Didica, fiica Dominicăi Ferbei	117
Pynx, sclavul unei prințese îndrăgostite de un Satir neiertător	134
Un exil mereu în atenția Securității.....	148
Umilințele crepusculului	166
În loc de Epilog: Viorile lui Enescu	169
<i>Bibliografie muzicală și nu numai</i>	190

De la Lae Chiorul la Jules Massenet: copilăria și adolescența lui „Jurjac“ sub semnul lui Mademoiselle Lydie. Cele trei „capitale muzicale“

George Enescu s-a născut la 19 august 1881, în satul Liveni-Vârnăv, comuna Cracalia, din județul Botoșani, în familia arendașului Costache Enescu și a soției lui, Maria, fiica preotului Cosmovici. Mai târziu, părinții lui s-au despărțit, iar tatăl a avut o relație cu Maria Ferdinand Suschi, o tânără de origine poloneză, legătură din care s-a născut un fiu nelegitim, pictorul Dumitru Bâșcu (14 septembrie 1902 – 18 noiembrie 1983), fratele vitreg și, în general, ignorat al viitorului muzician. Acesta a urmat Școala de Belle Arte din Iași între 1920-1924, avându-i ca profesori pe Gheorghe Popovici și Jean L. Cosmovici, precum și Școala Națională de Arte Frumoase din București, între 1924-1927, aici avându-i ca profesori pe mult mai cunoscuții George Mirea și Camil Ressu. A debutat la Salonul Oficial de pictură și sculptură în 1927, câștigând Premiul „Anastase Simu“. A expus din nou la Salonul Oficial în perioada 1928-1930 și 1946, primind în 1929 Premiul „Aman“, precum și cel mai mare premiu al Salonului – „Bursa de voiaj pentru pictură“. Bursa era în valoare de 50.000 lei, o sumă apreciabilă în epocă, și ea i-a permis o călătorie extinsă de studii în Franța, în perioada 1929-1931. A întreprins alte călătorii de studii în Franța și Italia până în 1939. În deceniul al patrulea din secolul trecut, Bâșcu a expus regulat, având prima expoziție personală la Sala Dalles în 1935, aceasta fiind urmată de o expoziție la Societatea Tinerimea Artistică în 1944. A mai expus lucrări la Flacăra – 1947, Expoziția Anuală de Stat – 1948, 1953 și 1954, Expoziția Interregională București – 1956 și Expoziția de Arte Plastice București – 1960.

A făcut parte din juriul Salonului Oficial de toamnă în 1946, prezidat de maestrul său, Camil Ressu. A publicat numeroase cronici de artă. S-a căsătorit cu Margareta Arvai-Kutis în 1943. Împreună au avut o fiică, Ana-Maria Sandi, născută în 1945. A murit la București și este înmormântat în Cimitirul Andronache.

George Enescu a fost al optulea copil din familie și primul care n-a murit în copilărie. Numele lui din certificatul de naștere era Gheorghe; părinții lui l-au alintat cu numele „Jurjac“, dat de guvernanta franceza Lydie Cèdre, care a avut o influență profundă asupra educației sale începând de la vârsta de șase ani.

Obsedată de spaima de a nu-și pierde și cel de-al optulea prunc, Maria Enescu, mama lui, l-a înconjurat în anii petrecuți la Liveni cu o atenție adeseori exagerată. Mai târziu, Enescu avea să-și amintească toate spaimile de moarte care i-au marcat copilăria: „Mă păzeau de cele mai neînsemnate primejdii, tremurau la cel mai mic semn. În această atmosferă înăbușitoare și plină de patimă, am crescut prea repede și, dacă sunt astăzi un om mai mult decât sensibil, ca o rană vie, pricina o datorez copilăriei mele“.

Povestea lui de dragoste cu muzica a început curând în acel univers închis, în care i se refuza plăcerea de a se juca în livada din curte. La trei ani, ascultând fascinat un concert al unui taraf, se îndrăgostește pentru prima dată de muzică și, în urma acestei pasiuni fulgerătoare, primește în dar o vioară... În fragedă pruncie, își elaborase cea dintâi compoziție, notând pe copertă: „*Țara Românească*, operă pentru pian și vioară de George Enescu, compozitor român în vârstă de cinci ani“. Tot la vârsta de cinci ani a apărut în primul său concert și a început studii de compoziție sub îndrumarea renumitului Eduard Caudella, cel considerat „întemeietorul operei românești“, autorul lucrărilor *Hartă Răzeșul* (1872), *Olteanca* (1880), *Hatmanul Baltag* (1884), *Beizadea Epaminonda* (1885), *Fata răzeșului* (1885), *Petru Rareș* (1889), *Traian și Dochia* (1917). Eduard Caudella (22 mai / 3 iunie 1841 – 15 aprilie 1924, Iași) a fost, în fapt, o personalitate complexă a muzicii culte autohtone din ultima parte a

veacului al XIX-lea – compozitor de muzică de operă, violonist, dirijor, profesor și critic de muzică. Eduard Caudella descindea dintr-o familie de muzicieni. Tatăl său, Francisc Caudella (1812-1868), artist autodidact, a venit din Viena și s-a stabilit la Iași, în 1830, unde a lucrat pentru început ca violoncelist pe lângă trupele de teatru franceză și germane din capitala Principatului Moldovei. După ce s-a făcut cunoscut predând muzica unor copii de boieri, a fost numit, la 1 octombrie 1860, primul director al nou înființatei școli de muzică, care din 1864 a devenit „Conservatorul de Muzică și Declamațiune“. Iar bunicul său, Filip Caudella, a publicat în 1822, la Sibiu, prima partitură de cântece românești, dar și o serie de motete (compoziții muzicale dezvoltate după regulile contrapunctului, pe baza unui text religios, și care se cântă pe mai multe voci) semnate de el (1830). Eduard Caudella a început studiile muzicale la Scheia și Iași (1850-1853) cu Paul Hette (vioară) și Francisc Caudella (teorie-solfegiu), apoi și-a continuat studiile la Berlin și Frankfurt (1853-1857), cu Hubert Riess (1802-1886), Henri Vieuxtemps (vioară) și cu Adolphe Riess (pian). A plecat apoi la Paris să studieze cu Lambert Massart și cu Delphin Allard. Între 1861 și 1864, a revenit la Iași, dar și la București, unde a fost violonist la Curtea domnească a lui Alexandru Ioan Cuza. A fost inițiat în francmasonerie la 3 decembrie 1866 în Loja Steaua României din Iași. La fel ca tatăl său, Eduard Caudella a predat la școala de muzică, iar între 1892 și 1901 a fost rector al Conservatorului. Între elevii săi s-au numărat Athanasie Theodorini, Mircea Bârsan, Mircea Anghelescu și dirijorul Antonin Ciolan. A fost și primul profesor de muzică al lui George Enescu, care, mai târziu, i-a dedicat lui Caudella lucrarea sa pentru vioară *Impresii din copilărie*. În cadrul Conservatorului din Iași, Eduard Caudella a înființat prima orchestră simfonică, al cărei dirijor a fost. A mai dirijat și orchestrele de la teatrul românesc (1861-1875), de la trupa de teatru german (1868-1870) și de la opera italiană (1870-1874), unde a pus în scenă o serie de opere de Giuseppe Verdi (*Lombarzii*, *Rigoletto*, *Trubadurul*, *Ernani*), de Gaetano Donizetti (*Lucia di Lammermoor*, *Maria de Rohan*), Gioachino Rossini (*Bărbierul*

din Sevilla), Vincenzo Bellini (*Norma, Somnambula*) și Charles Gounod (*Faust, Sapho*). A abordat și repertoriul național, dirijând compoziții aparținând lui Eduard Wachmann (*Lipitorile satului*) și Alexandru Flechtenmacher (*Baba Hârca, Cinel Cinel*). Mormântul lui Eduard Caudella se află în Cimitirul Eternitatea din Iași și, din 2004, este înscris pe lista monumentelor istorice.

Caudella i-a predat primele noțiuni de bază precocelui muzician, însă acesta avea nevoie de mult mai mult. Așa că, la vârsta de șapte ani, George Enescu se afla la studii la Viena, iar la nouă ani era deja elev în clasa preparatoare de vioară, în vederea admiterii la Conservatorul din Viena. La absolvire, primește medalia de aur și începe să concerteze în public.

Primele îndrumări muzicale le primise însă de la părinții săi și de la un vestit lăutar țigan, Niculae „Lae“ Chioru (în acte, Niculae Filip, născut chiar la Cracalia și devenit mai târziu personaj într-o poezie a lui Octavian Goga și în mai multe lucrări muzicale semnate de diverși autori): „Eram, dacă-mi amintesc bine, un copil silitor și chiar destul de conștiincios. La patru ani știam să citesc, să scriu, să adun și să scad. Nu era meritul meu, căci îmi plăcea învățătura și aveam groază de aproape toate jocurile, mai cu seamă de cele brutale; le găseam nefolositoare, având simțământul că pierd timpul; fugeam de zgomot și de vulgaritate, iar mai mult decât orice simțeam un fel de spaimă înăscută în fața vieții. Ciudat copil, nu?“

Într-un interviu din 2012 cu Dia Radu, pentru *Formula AS*, muzicologul Viorel Cosma, unul dintre biografii lui Enescu, evocă detaliat copilăria acestuia, demers reluat și în volumul, aflat atunci în pregătire, *Copiii minune ai muzicii românești*. „S-a născut în Liveni-Vârnav, un cătun pierdut între dealurile Dorohoiului, care nici nu figura pe harta de atunci a României. În actul de naștere, înregistrat pe 9 august, scrie că *s-a născut alaltăeri*, adică pe 7 august pe stil vechi. Căsuța în care a deschis ochii era foarte modestă, lipită cu lut pe jos, cu o vatră enormă într-un ungher și acoperită cu șindrilă, așezată pe o coastă împădurită de

deal, prin fața căreia curgea pârâiașul Tricova.“ (Astăzi, satul și comuna, aparținătoare de județul Botoșani, poartă numele muzicianului. În casa părinților săi de la Liveni, Enescu a compus prima sa operă pentru vioară și pian. Tot în casa părintească a compus și *Poema română* în 1894. În prezent, clădirea este muzeu și casă memorială.)

Tatăl, bunicul și străbunicul lui Enescu erau cu toții posesorii unor voci deosebite. De altfel, din familie, micul Enescu moștenea o anume aplecare spre muzică, deși nici pe departe la nivelul pe care-l va atinge viitorul artist: „Despre străbunicul lui, Enea Galin, se vorbea că a fost unul din cei mai vestiți cântăreți de strană din județ. Acest Enea și-a schimbat numele în Enescu, după moda timpului. Iar despre bunicul lui Enescu, Gheorghe Enescu, care era preot, mărturiile epocii spun că ar fi avut o voce îngerească. Cât despre părinți, în tinerețe formau un cuplu aproape romantic. Vi-i puteți imagina pe Costache și Maria așezați vara în iarba înaltă, printre merii din grădină, el cântând la vioară, ea acompaniind la chitară, romanțe și cântece populare. (...) Costache avea, e adevărat, talent muzical înăscut, care i-a fost remarcat din copilărie. Fiindcă nu știau ce altceva ar putea face mai bun cu vocea lui de tenor, părinții l-au trimis la Seminarul de la Socola, faimosul seminar pe unde, nu cu mult înainte, trecuse și Ion Creangă. Lui Costache nu i-a plăcut însă preoția, cum nici lui Creangă nu i se lipise de suflet, și s-a făcut învățător. Mai târziu, a renunțat și la viața de învățător, în favoarea vieții de administrator de moșie. Costache era un om instruit. Știa bine latina, istoria muzicii și a românilor, vorbea corect limba franceza, avea în casă Larousse-ul și putea recita versuri din Eminescu. La toate talentele acestea se mai adăuga și o memorie prodigioasă, pe care Enescu o va moșteni“.

Cât despre mama micului muzician, Maria Cosmovici, născută în comuna Mihăileni, la limita între regiunile istorice Moldova și Bucovina, aceasta „era o persoană firavă, fără o frumusețe deosebită, recomandându-se ca o foarte bună povestitoare de basme. Verișorul lui Enescu, Alex Cosmovici, și-o amintește îmbrăcată mai mult în negru, purtând pe cap

un bariz (năframă). Urmase pensionul de fete din Cernăuți, unde învățase să cânte la pian și la chitară. A avut o structură sufletească foarte vulnerabilă și un destin răvășit de amărăciuni. După o serie de patru copii născuți morți, alți șapte s-au stins în primii ani ai vieții, răpuși de meningită și de anghină difterică. Imaginea crucilor înfipte în Cimitirul Vornicenilor a marcat-o atât de puternic, încât s-a lăsat pradă misticismului. La treizeci de ani, când îl naște pe George, bucuria enormă de a avea un copil este știrbită de spaima îngrozitoare de a nu-l pierde și pe acesta“.

Micul Enescu n-a avut, așadar, o copilărie răsfățată și fericită, ci una dominate de temerile mamei, duse la extrem. „Dacă aș îndrăzni să mă plâng“ – îi mărturisea George Enescu prietenului său, muzicologul și organistul Bernard Gavoty, care a inclus mărturia în cartea sa de amintiri – „aș face-o pentru a spune că nu am fost un copil răsfățat, ci un copil adorat până la exces, până la sufocare. (...) Când mă gândesc la copilărie, simt încă în jurul meu vigilența înspăimântătoare în care am crescut. Eram ferit de cele mai mici pericole, la cea dintâi alarmă /părinții/ tremurau pentru mine. În aceasta căldură de seră, sufocantă și tensionată, m-am maturizat prea repede. Și, dacă astăzi sunt un bărbat hipersensibil, un fel de jupuit de viu, explicația cred că trebuie căutată în copilăria mea.“

Viorel Cosma arată: „Cu nervii încordați la maximum, Maria Enescu a luat drumul bisericilor și a îndeplinit toate ritualurile, dar a urmat și toate obiceiurile băbești, ca noul copil să supraviețuiască. Unii povestesc că, înainte să-l nască pe George Enescu, Maria a visat că el va trăi și va deveni faimos, dacă va fi născut pe cuptorul din odăița casei părintești și va fi botezat de doi veri. Așa că a făcut întocmai. Toate hăinuțele cu care l-a îmbrăcat fuseseră mai înainte trecute pe sub altarul bisericii. Nu a dat voie nimănui să se atingă de leagănul copilului. Rudele îl admirau de afară, privind-l printr-o ferestruică. La sfatul doctorului, a refuzat chiar să-l alăpteze, încredințându-l unei doici tinere și sănătoase, Anita lui Toader Ilcu. În primii ani a fost lipsit de orice tovarăș de joacă și nu

a cunoscut pe niciunul dintre verișorii lui. A avut o copilărie de seară, chinuită, dramatică“.

„Mama m-a îngrijit cu idolatrie“, povestea Enescu. „Cea mai mică indispoziție a mea o prăbușea de durere și spaimă.“ Ba mai mult, tot mama s-a opus vehement înscrierii copilului la școală, având ideea fixă că George trebuia neapărat să urmeze cursuri acasă, pentru a fi ferit de contactul cu posibile boli. „Între timp, mărturiile despre viața lui ne-o arată pe familia Enescu mutată la Cracalia, în satul vecin. De ce a părăsit Livenii? Atât de mult și-au dorit părinții ca acestui copil să-i poată oferi o educație de excepție, încât Costache s-a dedicat cu totul agriculturii, luând în arendă o moșie mai mare decât cea de la Liveni, adică cele 600 de fălci /aproximativ 900 de hectare/ din Cracalia, aparținând instituției filantropice fondate de Nicolae Sofian din Botoșani.“ (Nicolae Sofian a fost un bogat om politic, dar și, probabil, cel mai mare filantrop din Moldova secolului al XIX-lea. „A fost boierul filantrop, politicianul responsabil, edilul în adevăratul sens al cuvântului. Nu dorea să accedă politic sau în vreo funcție publică pentru avere sau pentru notorietate. Avere avea. Dorea ca boierii vechi, care se credeau unși din mila lui Dumnezeu, să conducă gloatele, să-i miluiască pe cei sărmani, să-i lumineze și să-i ajute. A fost un personaj excentric chiar și atunci, fiindcă, pe scurt, era o raritate: un om cinstit“, spunea istoricul botoșănean Ionel Bejenariu, într-un interviu din anul 2009, citat de site-ul ziarului *Adevărul*. Născut la 1812 în târgul Botoșanilor, Sofian are o origine incertă. Numele lui apare pentru prima dată menționat în lucrarea *Boierii moldoveni* a cărturarului Constandin Sion, la sfârșitul secolului al XIX-lea. „Sofian, moldovean; un Neculai, ficior unei Sofia, născut în duhaie cu mai mulți tați, s-au înființat porecla de pe numele maică-sii, decât ca să nu poată nimeni zice că e ficior de curvă“, se arată în cronică lui Constandin Sion. Astfel, din acest manuscris reiese faptul că Nicolae Sofian ar fi fost un copil din flori al Sofiei Sofian. Același document ne indică faptul că Nicolae Sofian nu a beneficiat de averea familiei și a trebuit să-și caute singur norocul, ceea ce a și reușit până la vârsta de 34 de ani, când

a obținut un rang boieresc. „Slujind pe la boieri, au strâns parale și pe la 1846 și-au cumpărat un decret de stolnic“, scrie Sion în manuscrisul său. De altfel, istoricii botoșăneni spun că Nicolae Sofian, cu tot cu statutul de bastard din copilărie, a reușit prin diferite mijloace să ajungă la o avere colosală pentru acele vremuri, aproximativ șase milioane de lei. „Nu știm foarte multe despre trecutul său. Informațiile sunt sărace. A reușit să acceadă prin negoț, dar și prin slujbe boierești. Este clar că, la un moment dat, nu a fost recunoscut de familie. Dar în același timp, după 1846, are loc o schimbare de atitudine, Nicolae Sofian rămânând singurul moștenitor al familiei. Înainte de a beneficia de moștenirea familiei, era deja bogat. Și educația și-o asigurase prin intermediul boierilor pe care îi impresionase cu priceperea sa în administrație“, spune istoricul botoșănean Gheorghe Median. După 1860, Nicolae Sofian a început să urce pe scara socială. De la rangul de stolnic, a ajuns primar al Botoșaniului, în 1865. Într-un an, cât a stat la primărie, a organizat urbanistic orașul, a amenajat trotuare, a asigurat canale de scurgere și a contribuit decisiv la înființarea Grădinii Publice Vârnav, care există și astăzi în municipiul Botoșani, locul preferat de plimbare al poetului Mihai Eminescu. Apoi, în 1876, Nicolae Sofian a fost ales senator de Botoșani. „A fost unul dintre parlamentarii din acea perioadă care au insistat pentru scoaterea țăranilor din bezna analfabetismului. A militat pentru înființarea școlilor de meserii și pentru modernizarea agriculturii, dar mai ales pentru asistență socială și pentru îmbunătățirea condiției țăranului. Era un om bogat care vedea în acel mandat o misiune. Se credea responsabil pentru țăranii și pentru oamenii care l-au trimis acolo. Era o raritate și în acele vremuri. Era un boier sadea cu o educație aleasă“, povestea Ionel Bejenariu. În 1893, a înființat Institutul Sofian, o organizație privată însărcinată cu acte filantropice, în principal îngrijirea orfanilor și a bătrânilor, de care se ocupa în special soția sa, Ruxandra Sofian. „Filantropia devenise meseria sa principală. În casele sale din Botoșani, înființase orfelinate și cămine de bătrâni. De altfel, și-a vândut și donat o parte din moșie pentru a întreține 50 de persoane într-un ospiciu

pentru infirmi din Botoșani. Totodată, prin intermediul Institutului Sofian, peste 20 de școlari sărmani din Botoșani primeau burse lunare de câte 20 de lei până la majorat“, mai relate Bejenariu. La toate acestea, s-a adăugat o operă filantropică uriașă. Avea peste 300 de fini numai din rândul săracilor de pe moșii, pe care îi ajuta cu bani și cărora le-a lăsat moștenire pământ. Nicolae Sofian a fost primul care a implementat ajutorul pentru calamități dat țăranilor pentru a nu muri de foame. Din testamentul său reiese faptul că, în fiecare an, țăranii de pe moșia sa de la Pelipăuți, județul Botoșani, primeau de Sfântul Nicolae câte 1.000 de lei despăgubiri pentru grindină și pentru incendii. Sofian a fost un deschizător de drumuri și în ceea ce privește înființarea școlilor agricole. „Îi alfabetiza pe țărani, îi pregătea pentru prefacerile economice ce urmau și, mai ales, încerca să îi ajute să țină pasul cu noile tehnologii. A dat dispoziție să se înființeze patru școli agronomice pe moșiile sale. Una dintre cele mai mari ctitorii ale sale a fost Școala Elementară de Horticultură din Pelipăuți Lunca. A decis viitorul a sute de copii săraci din acea zonă. I-a ajutat să-și câștige pâinea“, spune istoricul Gheorghe Median. Ultima sa faptă caritabilă a fost făcută înainte de a muri, când a donat statului bijuteria arhitectonică pe care o construise în centrul municipiului Botoșani, o casă în stil Secession. A lăsat cu limbă de moarte ca imobilul să fie transformat în azil. Tot pentru sărmani a donat și averea ce-i mai rămăsese și care se ridica la suma de trei milioane de lei. A murit în anul 1900, la vârsta de 88 de ani, și a fost înmormântat în Cimitirul Pacea din Botoșani, alături de soția sa, Ruxandra. Respectul de care s-a bucurat printre contemporani boierul Sofian este reflectat și de un articol din ziarul central *Albina*, publicat pe 1 octombrie 1900: „În Botoșani, a încetat din viață Nicolae Sofian, fost senator. Defunctul și-a lăsat întreaga avere (trei milioane) azilului de infirmi din Botoșani, înființat de dânsul, cu condiția ca numărul paturilor să sporească de la 25 la 50, să se înființeze patru școli agronomice pe moșiile sale și să se împartă în fiecare an, la Sfântul Nicolae, câte o mie de lei celor mai sărace familii de săteni de pe moșiile sale“. Faimoasa Casă Sofian, cum este

numită fosta sa reședință, devenită monument istoric, se află astăzi în proprietatea Mitropoliei Moldovei și Bucovinei.

Așadar, când George Enescu a împlinit trei ani, s-au mutat cu toții la Cracalia, pe moșia boierului Sofian, într-o casă de zid, cu încăperi spațioase, pivnițe de vin și hambare solide. Urmând exemplul patronului său, „Costache Enescu nu s-a implicat doar în agricultură, ci și în bunul mers al obștei, ajungând chiar primar. Sătenii îl iubeau foarte mult. Era generos din fire. De Sfintele Sărbători dădea mese gratuite pentru văduve și săraci și trimitea ajutoare spitalelor și temnițelor din Dorohoi. Iar la strânsul grâului, după măcinatul făinii, oferea tuturor o masă îndestulătoare, pe alea salcânilor bătrâni de pe moșie. Dovadă pentru cât de prețuit era de localnici stă faptul că, mai târziu, în timpul Răscoalei de la 1907, când țăranii au pus stăpânire pe toate moșiile arendate dându-le foc, singura de care nu s-au atins a fost cea a conului Costache“.

În familia lui Costache Enescu, micul George a găsit sprijin total pentru viitoarea sa carieră. Muzicologul și biograful muzicianului nu avea nicio îndoială: „A fost, fără îndoială, un copil genial. Și nu-mi stă în fire să acord asemenea calificative cu ușurință!“, spunea Viorel Cosma. „Moștenise un auz musical absolut. Țânc fiind, se amuza nespun *prinzând broaște și păsări pe vioară*, adică le imita perfect, prin simplul joc al corzilor. Așa cum știa să imite și *gazul când eșea pe țevă*. Îndeletnicirea asta jucăușă și-a păstrat-o și la maturitate, când, invitat fiind la Castelul Peleş, la Curtea Regală din Sinaia, dacă rămâneau în cerc restrâns, o distra pe regina Elisabeta, imitând tot felul de viețuitoare. Avea o memorie de magnetofon, grație căreia, la maturitate, putea dirija toată opera lui Wagner din memorie și putea cânta, pe dinafară, 62 de volume de Bach. Era suficient să audă o singură dată un cântec, că îl și reținea. După serile cu joc date de tatăl său în copilărie, dimineața se strecura desculț, în cămașa de noapte, în camera bunicului, și-i spunea: *I-ascultă, moșule, iac-așa cântau lăutarii aseară!* Memoria sonoră era ajutată și de o memorie vizuală fabuloasă. Dacă vedea numai o dată o partitură, o și înregistra vizual. La

patru ani știa să citească, să scrie, să adune și să scadă. Iar la cinci ani cunoștea notele muzicale. Înzeestrării lui pentru muzică i se adăugau altele: era foarte talentat la poezie, desen și pictură.“

Enescu povestea el însuși mai apoi: „La șase ani făceam portrete și peisagii. Opoziția culorilor îmi dădea senzații tot atât de înfiorătoare ca și sunetele“. Și, în plus, învăța foarte repede limbile străine. La nouă ani vorbea deja engleza, franceza și germana. Iar pe la trei ani, așa cum povestesc biografiile romanțate, și-a înjghebat singur prima vioară. „Da, se spune că și-a construit singur prima vioara, din șindrila, de care a legat niște sârme. Bătrânii satului își aminteau că a încercat să-și facă și una dintr-un strujan de porumb. Așa încât părinții s-au hotărât să-i cumpere o vioară mică, de la oraș. Și iată-l pe Costache plecând la Dorohoi, cu patru cai mici și iuți legați la docar, spre librăria lui Bercovici, de unde cumpără o vioară de jucărie. Ajuns cu ea acasă, soția lui, mama micului George, se repede să caute soluția de dezinfectat. George i-o ia însă înainte și o aruncă în foc, tare supărat că falsul instrument *nu are sunet*. De abia atunci, hotărât, Costache pornește spre Iași, de unde, contra sumei de 16 lei, îi cumpără lui George prima vioară adevărată. (...) De fapt, primele așa-zise lecții de vioară copilul le-a luat după ureche de la un lăutar bătrân din Dorohoi, Lae Chioru, pe care familia l-a instalat într-o odaie de musafiri la Cracalia, ca să fie tot timpul aproape. A plecat însă repede, după numai câteva săptămâni, motivându-i Conașului că nu mai are ce să-l învețe pe copil, întrucât cel mic prinsese deja toate *șmecheriile* viorii. Atunci, la sfatul unor cunoscuți, Costache îl duce la audiție la Eduard Caudella, compozitor și profesor la Conservator, fost copil minune și el. Enescu avea atunci doar cinci ani. Dialogul lor a rămas de pomină. Caudella i-a cerut băiețelului să cânte ceva. Iar Enescu, dezghețat, i-a răspuns: *Dar de ce nu îmi arăți mai întâi ce știi mata?* Caudella îl ascultă apoi pe copilaș cântând după ureche ceea ce interpretase el însuși mai înainte și, impresionat, îl trimite acasă ca să învețe notele, spunându-i tatălui să se reîntoarcă după doi ani cu copilul la el. Este momentul decisiv pentru Costache. Convins de talentul real al fiului său, va pune

la bătaie întreaga sa energie și banii pe care-i avea pentru a organiza acasă, la Cracalia, o adevărată școală la domiciliu.“

Aici intervine în curând un personaj incredibil, o femeie pe care micul Enescu o va diviniza. „Era un obicei curent al secolului al XIX-lea ca familiile boierești sau de arendași mai înstăriți, cu sediile moșiilor de parte de orașe, să-și angajeze pentru educația odraslelor profesori particulari, aduși special din străinătate. Așa a apărut în casa lui Costache Enescu, când băiatul lui avea aproape șase ani, un soi de guvernantă franțuzoaică, Lydie Cèdre, recomandată de familia boierului Nicolae Vernescu.“ Ca să accepte slujba în acel sat atât de îndepărtat de lumea „civilizată“, i se spusese acesteia că se va ocupa de un mic prinț, urmaș al domnitorului Calimachi. Însă, curând, trecând peste perioada de acomodare cu noua ei viață din Cracalia, „Lydie avea să devină un adevărat membru al familiei. Costache Enescu o adora, Maria Enescu o diviniza, iar Tinca Enescu, sora lui Costache, o socotea confidenta ei intimă. Și toate acestea pentru darul extraordinar al lui *Mam'zel Ledi* de a le risipi tuturor, prin grija ei de mamă adoptivă devotată și foarte responsabilă, orice teamă de vreo catastrofă legată de copil. Era, efectiv, îngerul păzitor al celui mic. Ei i se datorează și celebrul alint *Jurjac*. Mama îl strigase în primii ani *Cocuța*, iar bunicul și unchiul – *Jorjaca*. Lydie nu putea pronunța *Jorjaca* și, fiind convinsă că numele copilului era, la origine, un nume francez compus, i-a zis *Georges-Jacques* (pronunțat aproximativ *Jorjac*). Domnișoara Cèdre era o profesoară foarte destoinică, ea fiind cea care l-a inițiat pe George în desen și pictură, în limbile franceză, germană și engleză, dar și în golf (!), filatelie și muzeistică. A vegheat asupra bunelor lui maniere de societate, l-a dus la concerte, l-a ajutat să-și noteze primele creații camerale, pe care apoi le-a cântat cu el, la patru mâini. A fost, pe scurt, martorul-cheie al copilăriei lui George Enescu, o personalitate de excepție care va deveni apoi educatoarea copiilor fostului rege Nikita al Muntenegrului“.

Rolul profesoarei franțuzoaice, care se ocupa numai ea de toate lecțiile, a fost unul covârșitor, grație ei copilul evoluând considerabil, pe

multiple planuri. La o licitație organizată la București de Casa Historic, au fost adjudecate cu numai 100 de euro două scrisori trimise de aceasta lui George Enescu și tatălui său, Costache. Este vorba de o epistolă destinată lui George Enescu, scrisoare primită din partea guvernantei Lydie Cèdre, prin care aceasta îi ura felicitări cu ocazia Ssărbătorilor Pascale și zilei onomastice de Sfântul Gheorghe. Mademoiselle Lydie îl anunță că a aflat de succesul de care se bucură și de reușitele sale de la Costache Enescu, tatăl său, fiind foarte fericită de ceea ce i se întâmplă. Aceasta îl pune la curent cu situația în care a ajuns să fie guvernanta a două tinere din Muntenegru care sunt mult mai puțin docile decât fusese cândva George. Scrisoarea cuprindea și un cadou pentru George, respectiv o serie de timbre, Lydie menționând în text că speră ca acestea să fie pe placul tânărului. Textul este redactat în limba franceză, cu cerneală violet, recto-verso, pe două coli veline, scrisoarea fiind datată „Cannes, 1 Mai 1891“ și semnată la final, conținând explicit adresa unde a fost redactată și la care Enescu îi putea trimite, la rândul său, un eventual răspuns. De asemenea, este vorba și de o scrisoare anterioară, trimisă de guvernanta Lydie Cèdre către Costache Enescu, tatăl tânărului muzician. Scrisoarea a fost trimisă în ziua anterioară unui concert, pentru a le da părinților lui George detalii despre starea acestuia. Lydie îi anunță că acesta continuă studiul într-o manieră satisfăcătoare, bucurându-se de diverse activități în timpul liber. Familia este anunțată și de faptul că „domnul Getrich a găsit un profesor de gimnastică ce vorbește românește“. Scrisoarea cuprindea și o fotografie cu George alături de Lydie Cèdre în fața Conservatorului din Viena. Textul scrisorii a fost redactat în limba franceză, cu cerneală neagră, recto-verso, pe două coli veline, fiind semnat la final. În 1888, când George Enescu a început studiile la Viena, acesta fusese încredințat domnișoarei Lydie Cèdre, care a reprezentat un real sprijin și o mare influență benefică pentru educația tânărului încă aflat la o vârstă fragedă, astfel că cei patru – guvernanta, George Enescu și părinții acestuia – corespondau frecvent. (Cele două scrisori proveneau din colecția Romeo Drăghici și i-au aparținut lui

George Enescu, așa cum reiese din certificatul de autenticitate, emis în anul 1974 de Romeo Drăghici în calitate de executor testamentar al compozitorului.)

Tatăl precocelui muzician nu s-a mulțumit doar să facă rost pentru copilul său de un dascăl polivalent și foarte competent. „Costache a făcut însă tot posibilul să întetească ocaziile ca fiul său să intre în contact cu diverși muzicieni și cu lumea bună. Când s-a instalat la Cracalia, Costache a cumpărat și un pian cu coadă, Pleyel, pentru soția lui, Coana Marioara. Nu avea cum să știe atunci că în jurul acestui pian se va întemeia întreaga școală pe care o va gândi ulterior pentru micul George – *Jurjac*. A organizat acasă mai multe concerte și recitaluri de pian și vioară, invitând cunoscuți influenți și oameni de presă de la Iași, spre a-i pune la curent cu talentul uluitor al băiatului sau. Duminicile de vară, organiza duminicile hora țărănească, de răsuna curtea de lăutari. Când micuțul avea abia cinci ani, și-a dus băiatul la prima lui serată muzicală, la Dorohoi, la soții Atanasiu. George a rămas foarte atașat de doamna Atanasiu, pe care a acompaniat-o adesea la pian. Toate acestea s-au întâmplat până la vârsta de șapte ani, când s-a împlinit timpul să se întoarcă la Eduard Caudella, pentru o altă audiție. De data aceasta, entuziasmat de progresul copilului, Caudella a insistat în fața lui Costache ca arendașul să-și trimită băiatul la Viena, pentru studii muzicale aprofundate. Și, astfel, în 1888, Jurjac ia drumul capitalei Austro-Ungariei. De teamă că i s-ar putea întâmpla ceva, mama lui n-a conceput să-l lase singur în orașul imperial. Cu eforturi financiare uriașe, până la urmă pleacă toți patru: George, părinții lui și Lydie Cèdre. La plecarea din țară, copilul formulează o întrebare care avea să devină memorabilă: «Mamă, pot să le spun acolo [la Viena] că sunt român? Sigur, de ce să nu le spui? Mă gândeam... să nu creadă... că mă laud»...

Cei patru au plecat cu trăsura până la Cernăuți și de acolo, cu trenul, la Lemberg (Liov), cu un popas de odihnă în capitala Galiției. Primul lucru, când au ajuns în oraș, a fost să meargă cu toții la teatru. Loja îmbrăcată în catifea și sala cu candelabrele de cristal l-au impresionat pe

micul Enescu, dar nu mai tare decât avea s-o facă puțin mai târziu Sala Mare a Operei Imperiale din Viena. Ajuns acolo, e instalat în gazdă într-o pensiune, pe Apfelgasse 6, și începe imediat cursuri preparatoare de vioară, cu profesorul Sigismund Bachrich, la Academia de Muzică – cursuri de trei ani, pe care el le va absolvi însă în doar doi ani. Cu recomandare de la profesorul Caudella, e primit mai târziu în gazdă – pe Nibelungengasse, la numărul 10 – chiar de profesorul Joseph Hellmesberger jr, muzician cu mare experiență și dirijor la Opera Curții, unul dintre cei mai de frunte profesori de vioară ai Conservatorului, care se va ocupa de Enescu personal, inițiindu-l în studii aprofundate ale instrumentului favorit al acestuia. Hellmesberger îl considera ca și copilul lui. Tot el îl duce la Operă, unde micul Enescu își găsește un locșor al lui lângă instrumentele de percuție, de unde privește totul în detaliu, încercând să înțeleagă rostul fiecăruia în ansamblul orchestrei.“

Anii vienezi ai lui Enescu sunt umbriți de o gravă problemă de familie: „Din păcate, perioada petrecută la Viena este marcată de boala mamei, căreia i se depistează o tumoră pe uter. Se operează de urgență acolo și – forțată de împrejurări – se întoarce în țară, lăsându-l pe George exclusiv în grija domnișoarei Cèdre. Lydie a creat în jurul lui o atmosferă nouă de libertate, riguros controlată însă, din cauza traumelor psihice ale părinților, care în trecut pierduseră atâția copii. Mademoiselle Lydie îl duce adesea în Volks-Garten (Grădina Publică), îl poartă regulat la frizer, la bazinul de înot Florabad, la fotograf – toate ca să-l destindă după cele patru ore zilnice și oboseitoare de studiu (căci vioara se studiază numai stând în picioare). Îi cumpără jucării și îi face pom de Crăciun, îi asigură rame pentru desenele personale și mărci poștale“.

Încet și cu delicatețe, Domnișoara Lydie îi deschide ochii micului George spre lumea adevărată, căci obsesia părinților de a nu-l pierde îl transformaseră treptat într-un copil ciudat, bătrânicos, aproape autist. Muzicianul recunoștea el însuși în *Amintiri*: „Îmi plăcea învățătura și aveam groază de aproape toate jocurile, mai cu seamă de cele brutale; le găseam nefolositoare, având simțământul că pierd timpul cu el; fugeam

de zgomot și de ceea ce mi se părea vulgaritate, iar, mai mult decât orice, simțeam un fel de spaimă înăscută în fața vieții“. În parc, Domnișoara Lydie îi face cunoștință cu alți băieți și fete de vârsta lui, încercând să-i ofere o copilărie normală, de care el, până atunci, în țară, fusese privat.

„Ieri am căpătat lecția de gimnastică și m-o învățat ca pe un soldat“, scrie el acasă, părinților, la vârsta de opt ani. „Sunt foarte harnic, am program regulat cu violina și cu pianul meu.“ „Alaltăieri seara am fost la Operă; s-a dat *Barbier von Sevilla* și la sfârșit un balet (*Puppenfee*).“ „Domnișoara mi-a cumpărat alt concert de Beriot.“ „Sâmbătă o să mergem la Operă, la *Aide*. Alaltăieri am fost la un muzeu de pictură din Belvedere. Să fi văzut acolo pictură! Acuma mi-a cumpărat Domișoara niște note și le cântăm la patru mâini.“ Așa sunau scrisorile pe care Enescu le trimitea săptămânal acasă. Ele sunt semnificative pentru educația extraordinară de care a avut parte, grație acestei experimentate guvernante. S-au despărțit în 1891, cu trei ani înainte ca Enescu să ia drumul Parisului. Ea este cea care i-a recomandat prima gazdă în capitala Franței, pe Madame Adrienne Rolland. La ultimul schimb de scrisori, Lydie îl sfătuiește: „Să fii foarte modest și să știi că talentul nu trebuie să te facă vanitos, căci vanitatea este un defect foarte mare“. Iar el îi răspunde: „Nu fiți îngrijorată, Domnișoară, că am să vă uit, toată viața mea am să mă gândesc la D-voastră și la bunătatea D-voastră în ceea ce mă privește. Elevul D-voastră, care vă iubește din tot sufletul, G.E.“

Copilăria nu i-a fost cu totul furată de studiile intense din Occident: „De la șapte ani, de când a plecat prima oară, s-a întors acasă regulat, în fiecare vară. Își împărțea vacanța între Cracalia tatălui și Mihăilenii mamei, căci părinții lui conveniseră să se despartă din pricina bolii Mariei (cancerul era considerat pe atunci o boală contagioasă). Întoarcerea lui presupunea un adevărat ritual, care s-a respectat timp de foarte mulți ani. Sosea cu trenul la gara din Dorohoi, unde aștepta Conu Costache, cu docarul, urmat de căruța cu care se cărau bagajele adolescentului. O lua de la gară spre centru, unde se opreau invariabil în fața librăriei lui

Bercovici, ca să-și ridice Conu Costache ziarele și corespondența, în timp ce, așezat în docar, cu cutia viorii în brațe, George Enescu răspundea, ușor stânjenit, la salaturile de bun întors în țară. Ajuns acasă însă, băiatul era cel mai liber și cel mai fericit dintre pământeni. Numai acolo, între dealurile pe care se născuse, misticismul moștenit de la mama lui putea fi transfigurat artistic“.

Locurile natale i-au rămas toată viața adânc întipărite în memoria afectivă, încărcate de un abur magic, care nu avea să se risipească niciodată. Livenii, Cracalia, Mihăilenii erau, cum avea să mărturisească mai târziu, „o lume vrăjită, a ființelor fabuloase, care îl smulgeau din banalitatea de fiecare zi“. Într-o vacanță de vară, după o ploaie ușoară, a văzut coada unui mare curcubeu căzând chiar în fundul livezii. A alergat să-l prindă și să se dea de trei ori peste cap pe locul atingerii lui cu pământul, fiindcă auzise, când era foarte mic, că, dacă face asta, i se poate îndeplini orice dorință. Trântit apoi în iarbă, cu ochii închiși și cu razele de soare jucându-i-se în gene, a stat ore în șir ascultând foșnetul ploii care se îndepărta. Când, după mulți ani petrecuți în străinătate, cineva l-a întrebat de cât timp și-a părăsit țara și locurile natale, Enescu a răspuns: „Nu, n-am părăsit niciodată dealurile, văile și pădurile Moldovei. Nici mormurul izvoarelor, nici ciripitul păsărilor. Le-am luat cu mine și le aud cântând mereu în inima mea“.

Reîntorși acasă după ce îl conduseseră la Viena, unde îl lăseseră pe mâna Domnișoarei Lydie, atât mama, Maria, cât și tatăl, Costache, îi scriu des copilului lor, îl țin la curent cu situația de acasă, îl încurajează și îi cer mereu vești. Iată una dintre scrisorile primite de la mama sa, în iarna anului 1889:

„11 decembrie 1889, Liveni

Scumpul meu George,

M-am bucurat de scrisoriua matala de la 8 decembre că ești sănătos. Mi-au spus și tata că ești vesel și cuminte și că te silești cu studiul. Numai îmi pare foarti rău că ai puțin guturai, m-aș bucura să fii sănătos. Mulțemes D-rei pentru îngrijirea ce are de mata. Scrie, mama, îndată cum

mergi cu sănătatea. Noi suntem bini sănătoși. Complimentii D-rei / Cèdre/. Pi aice îi ger di tot.

*A matali Mamă,
Marie Enescu“*

(Scrisoare publicată în *George Enescu. Corespondență* – Vol. I, ediție critică de Irina Nițu)

Așadar, între anii 1888 și 1894, Enescu studiază la Conservatorul din Viena, având profesori printre alții pe Joseph Hellmesberger jr (vioară), Ernst Ludwig (pian) și Robert Fuchs (compoziție). Aici, se încadrează rapid în viața muzicală a orașului, concertele sale, în care interpretează compoziții de Johannes Brahms, Pablo de Sarasate, Henri Vieuxtemps, Felix Mendelssohn-Bartholdy, entuziasmând presa și publicul, deși muzicianul avea doar 12 ani. George Enescu se afirmă, debutând ca violonist în anul 1892, în Sala Bösendorfer, din Viena, alături de profesorul său Joseph Hellmesberger jr și însoțit de criticile entuziaste ale presei vieneze. Definitorie pentru George Enescu a fost și întâlnirea cu Johannes Brahms: în 1894, adolescentul Enescu a avut onoarea de a face parte din ansamblul filarmonic ce interpretează *Simfonia nr. 1* a compozitorului german. Tot la Viena a descoperit și muzica lui Richard Wagner, care l-a fascinat toată viața.

După absolvirea, pe 15 iulie 1893, a Conservatorului din Viena cu medalia de argint, își continuă studiile la Conservatorul din Paris, între anii 1895 și 1899, sub îndrumarea lui Martin Pierre Marsick (vioară), André Gédalge (contrapunct), Jules Massenet și Gabriel Fauré (compoziție).

La vârsta de 13 ani, studia la Paris cu cei mai mari muzicieni ai acelor timpuri. La clasa de compoziție a lui Jules Massenet (autorul operelor *Manon*, *Cidul* și *Thais*), apoi a lui Gabriel Fauré, este coleg cu Maurice Ravel și Roger Ducasse. După mulți ani, compozitorul îi reproșa Conservatorului prea multa cerebralitate la care îl supunea pe adolescentul solitar: „Nu sunt nedrept cu Conservatorul, unde am cunoscut maeștri admirabili și prieteni fermecători. Dar, dacă sunt întrebăți la ce dată

precisă mi-am terminat studiile, nu știu ce să răspund, deoarece mi s-a părut întotdeauna că, sufletește cel puțin, părăsisem Conservatorul chiar în ziua în care fusesem primit“.

La 15 ani compune prima lucrare de mai mare amploare: *Poema română* va fi interpretată cu succes, în premieră, în 1898, pe 6 februarie, în cadrul concertelor Colonne de la Paris, unde accede cu sprijinul uneia dintre marile sale protectoare, principesa Bibescu. La 16 ani începe să fie recunoscut ca fiind cel mai mare violonist al momentului. În același an dirijează, la Ateneul din București, orchestra care interpretează *Poema română*.

Tot în 1898, ca să se poată întreține, începe să ofere lecții de vioară la București și să dea recitaluri de vioară. Era începutul profesionalizării, la toate nivelurile, în domeniul muzical...

Legăturile lui Enescu cu Parisul, devenit, spre finalul vieții, locul său de rezidență definitiv, sunt cel puțin la fel de importante precum cele avute, din punct de vedere artistic, cu Viena și București, celelalte două „capitale muzicale“ ale universului său interior.

Activitatea muzicală a lui George Enescu în calitate de violonist, compozitor, dirijor, pianist, profesor s-a derulat cu intensitate întreaga sa viață, între țara natală și cea adoptivă – Franța. Aceasta l-a primit cu multă căldură și l-a admirat ca artist, deschizându-i orizonturi și oferindu-i oportunități, fără de care, cu siguranță, muzicianul nu s-ar fi desăvârșit, devenind una dintre personalitățile marcante ale secolului XX. „Iubește Franța și Franța îl iubește. Parisul l-a primit când împlinea treisprezece ani. Venea de la Viena și, la Viena, din țara în care s-a născut, România.“ Proaspăt absolvent al Conservatorului vienez, la recomandarea profesorului său de vioară Josef Hellmesberger jr, George Enescu se înscrie, în 1895, la Conservatoire National de Musique et de Déclamation. „Fără a fi insistat din cale-afară pe istoria muzicii, știam destul ca să îmi fac despre Paris o idee extraordinară. Franța muzicală trăia atunci o epocă frumoasă ce fusese denumită ca atare: a doua Renaștere“, avea să declare mai târziu George Enescu.

Între 1895 și 1899, studiază compoziția și vioara cu profesori renumiți: Jules Massenet și Gabriel Fauré (compoziție), Martin Pierre Marsick și José White Lafitte (vioară), Ambroise Thomas și Théodore Dubois (armonie), André Gédalge (contrapunct). Un moment important în devenirea sa artistică îl constituie concertul – portret componistic, cu lucrări în primă audiție, care a avut loc în data de 11 iunie 1897 la Petite Salle Pleyel. În program: *Sonata în re major pentru vioară și pian* (Allegro vivo, Adagio, Allegro), *Suita în stil vechi pentru pian op. 3*, *Două lieduri pe versuri de Porto-Riche și Victor Hugo*, *Nocturnă și Saltarello pentru violoncel și pian*, *Cvintet pentru pian, două viori, violă și violoncel*. Acestui eveniment îi urmează prima audiție absolută a suitei simfonice *Poema Română pentru orchestră op. 1*, la data de 6 februarie 1898 la prestigiosul Teatru Châtelet, în interpretarea Orchestrei Colonne sub bagheta lui Edouard Colonne. Presa franceză a salutat cu entuziasm debutul tânărului compozitor român. În *L'Illustration* și *Le Figaro* apar fragmente din *Poemă* și din *Suita pentru pian în stil vechi op. 3* însoțite de notițe laudative; iar Gabriel Astruc – ginerele cunoscutului editor Enoch – povestește că, încântat de originalitatea *Poemei*, l-a îndemnat pe socrul său să o editeze; Enoch, care cândva înțelesese valoarea lui César Franck și Emmanuel Chabrier cu mult înainte ca ei să fi devenit celebri, a tipărit și *Poema română*.

Deși ceea ce își dorea cel mai mult era să compună muzică și nu să devină un virtuoz al vioarei, studiul, perseverența și participarea la concursurile de vioară organizate la Conservatorul din Paris îi aduc lui Enescu Premiul al II-lea în 1898 și, un an mai târziu, Premiul I, la absolvirea clasei de vioară. Cu această ocazie primește o prețioasă vioară Bernardel, inscripționată cu numele său. „Ca violonist, am debutat la Paris, în 1900, și am cântat, după aceea, în multe țări din Europa, în Belgia, Olanda, Germania, Elveția...”, spunea George Enescu. Tot în capitala Franței înființează două formații de muzică instrumentală: un trio cu pian în 1902 (împreună cu pianistul Alfredo Casella și violoncelistul Louis Fournier) și un cvartet de coarde în 1904 (cu violonistul Fritz Schneider, violistul Henri Casadesus și violoncelistul Louis Fournier).

Suita I pentru orchestră de George Enescu răsuna pentru prima dată în Franța, în cadrul unui concert care avea loc spre sfârșitul anului 1904, la data de 11 decembrie. Lucrarea, dedicată compozitorului francez Camille Saint-Saëns, fusese interpretată în primă audiție absolută în România, cu aproximativ doi ani înainte (25 februarie 1903), la scurt timp după ce a fost compusă. „Partitura demonstrează originalitate în plan arhitectural, în concepția fiecăreia dintre cele patru părți ale sale, de la Preludiul la unison până la tarantella ritmată de la finalul lucrării. Frapează, de asemenea, încărcătura emoțională a Menuetului lent, dar și obsedantul Intermediu care reafirmă insistent același sunet (do diez).“ La primele audiții, *Suita I pentru orchestră în do major* a fost, în general, foarte bine receptată de public. Arhiva Muzeului Național „George Enescu“ (MNGE) deține trei cronici legate de prima audiție franceză a lucrării enesciene, în care se evidențiază tonul exclusiv apreciativ la adresa partiturii compozitorului român. Programul acestui concert a cuprins și o altă primă audiție, *Étude symphonique* de Charles Koechlin, care însă nu a avut un impact prea puternic asupra unor cronicari din cauza exceselor de virtuoziitate care domină lucrarea. Dintre cronicile referitoare la prima audiție franceză a *Suitei I pentru orchestră op. 9* se remarcă cea scrisă de compozitorul și profesorul lui Enescu de compoziție de la Conservatorul din Paris, Gabriel Fauré. Acesta apreciază orchestrația lucrării și își exprimă preferința pentru părțile a II-a și a IV-a: „Lucrarea oferă în mod egal un viu interes pentru stil și orchestrație. Cele două piese care mi s-au părut cele mai îndrăgite sunt «Menuetul», original conceput, foarte expresiv, și «Finale», un fel de tarantellă cu ritmuri schimbătoare, pline de viață, strălucire, culoare și care a fost aplaudat cu căldură“. Articolul este publicat în *Documente din arhiva M.N.G.E. – articole de presă despre George Enescu*, vol. I (1895-1909), ediție alcătuită, îngrijită și adnotată de Florinela Popa și Camelia Anca Sârbu, Editura Muzicală, București, 2009.

La începutul Primului Război Mondial (1914), George Enescu obține un permis de ședere în Franța și unul de liberă circulație, putând să

susțină recitaluri de binefacere atât în România, cât și în Franța. Fondurile strânse la concertele din Paris sunt donate Asociației Femeilor Franceze, pentru refugiații, evacuații și sinistrații de război și pentru soldații răniți.

Odată cu intrarea României în război (în 1916), Enescu se refugiază la Iași, unde, alături de alți artiști români, susține o bogată activitate în scop caritabil. „Perioada interbelică este, fără îndoială, cea a maturizării artistice a muzicianului. Este vremea finalizării unor opere muzicale de mult începute, a sintezei componistice originale între muzica vest-europeană și cea tradițională românească, a desăvârșirii sale ca personalitate singulară prin plurivalență și viziune artistică.“ Cu ocazia împlinirii vârstei de 50 de ani, Enescu este aniversat la Paris. Cunoscuta publicație *Le Monde Musical* îi dedică numărul 11 din 30 noiembrie 1931. În același an, orașul Paris îi decernează maestrului („compozitor celebru și violonist virtuos român, membru corespondent al Institutului Franței și ofițer al Legiunii de onoare“) diploma de onoare și medalia de aur.

La 13 martie 1936, are loc la Opera Mare din Paris premiera absolută a creației lirice *Oedipe*. Rezultat al unui îndelung proces creator, monumentalul opus este, fără îndoială, o capodoperă a secolului XX. În 1946, datorită regimului politic nou instaurat, George Enescu părăsește definitiv țara natală. După un turneu de câteva luni în Canada și Statele Unite, muzicianul român ajunge în Franța, unde va locui până la sfârșitul vieții. În toamna anului 1951, Enescu acordă muzicologului francez Bernard Gavoty o serie de 20 de interviuri transmise în același an de radiodifuziunea franceză (RDF) sub titlul *Entretiens avec Georges Enesco*. Aceste interviuri radiofonice devin în 1955 materialul de bază al volumului *Les souvenirs de Georges Enesco*, publicat de autor după o prealabilă revizuire și corectare a manuscrisului de însuși Enescu. Muzicianul român părăsește această lume la data de 4 mai 1955, fiind înmormântat, în celebrul cimitir Père Lachaise, alături de compozitorul Hector Berlioz.

„Locul lui Enescu în muzica franceză ar fi foarte important chiar dacă ne-am mărginit să considerăm numai creațiile sale de la începutul secolului. Într-adevăr, *Sonata a II-a pentru vioară și pian*, scrisă în 1898, nu este cu nimic inferioară sonatelor scrise pe atunci, personal o prefer de departe *Sonatei* lui Guillaume Lekeu sau ale altora. *Simfonia I* suportă cu ușurință comparația cu simfonia unui Ernest Chausson, iar *Octuorul* sau *Dixtuorul* stă în primele rânduri ale muzicii franceze de la începutul secolului XX.“ (Marcel Mihalovici, *Gânduri închinare lui Enescu*)

Succesul de care s-a bucurat muzicianul George Enescu în Franța a fost consemnat printr-un număr impresionant de cronici, eseuri, articole și recenzii în presa franceză (*Le Figaro*, *Journal Musical*, *Le Monde Musical*, *Journal de Débats*, *La Chronique des Arts* etc.) și confirmat prin distincțiile primite pe parcursul vieții: Premiul Pleyel acordat de Revista *Musica* din Paris (1903), Legiunea de Onoare a Franței în grad de cavaler (1913), ofițer (1924) și comandor (1936), membru corespondent al Institut de France – Académie de Beaux-Arts (1929), Diplôme de Médaille d'Honneur oferită de către Societatea Arts – Science – Lettres, sub patronajul Ministerului Instrucțiunii Publice și al Artelor (1931), Marele Premiu al Discului acordat de Revista *Candide* din Paris pentru înregistrarea *Concertului pentru două vioi și orchestră în re minor* de J.S. Bach, interpretat de George Enescu și Yehudi Menuhin în anul 1933. (www.georgeenescu.ro)

Printre cronicarii care au reușit să surprindă cu profesionalism, încă de la debutul ei, impresionanta carieră a lui Enescu se numără și muzicianul român stabilit în Franța Stan Golestan. Un interesant portret al maestrului îi este dedicat de acesta la începutul anului 1911 și publicat în *Tribune de l'Aube* (publicație din Troyes). Critic muzical de seamă, colaborator al unor publicații românești și franceze, precum *Adevărul*, *L'Indépendance Roumaine*, *Le Journal*, *Le Monde Musical*, *Le Figaro* și *Revue Musicale*, compozitor prolific, remarcat de Vincent d'Indy, profesorul său de compoziție de la Schola Cantorum din Paris, Stan Golestan se referă în acest amplu articol la pluralitatea manifestării tânărului

muzician român, care se apropia de vârsta de 30 de ani: „Mi-a fost dat să văd acest artist exprimându-se în asemenea aspect cvadruplu, confrății erau într-un număr redus, și mulțimea, singura [prezentă] la sărbătoare, striga, tropăia, și strigătul lor s-a transformat în urlete furibunde, pentru a-și aclama idolul“. Autorul prezintă și unele date biografice: „George Enescu s-a născut în România, într-un sat foarte mic din nordul Moldovei, regiune care a dat naștere celui mai mare număr de artiști din țara noastră, precum glorioșii poeți Eminescu sau Alecsandri și, pentru moment, cei care sunt în fruntea mișcării muzicale și dintre care, pe bună dreptate, George Enescu trebuie să ocupe primul loc pentru a ne arăta calea către Ideal“.

Enescu era încă de pe atunci considerat un simbol al muzicii românești și acest lucru este comunicat publicului francez: „Vârsta sa nu a atins încă 30 de ani și numărul compozițiilor sale este deja considerabil! Importanța acestei producții este cu atât mai mare pentru noi, românii, întrucât nu aveam încă o evoluție capabilă să susțină marșul ascendent al unei arte naționale“. Articolul este publicat în *Documente din arhiva M.N.G.E. – articole de presă despre George Enescu*, vol. II (1910-1911), ediție alcătuită, îngrijită și adnotată de Florinela Popa și Camelia Anca Sârbu, Editura Muzicală, București, 2009. (www.georgeenescu.ro)

Rămas definitiv în Franța, la Paris, după Al Doilea Război Mondial și instalarea puterii comuniste de către sovietici la București, Enescu a făcut permanent un mic balet diplomatic în relația sa cu reprezentanții noului regim de acasă. La Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, printre zecile de mii de documente din istoria diplomației în România, sunt și mărturii, imagini și scrisori rare care reconstituie o parte din parcursul marelui compozitor George Enescu. Puțini știu însă că, în arhivele MAE, este păstrată și o parte din corespondența pe care marele muzician român a avut-o cu reprezentanți ai regimului comunist. Aceștia încercaseră ani la rând să și-i apropie pe George Enescu și pe Constantin Brâncuși și să îi determine să recunoască, în mod public, noul regim instalat în România.

„Eforturile reprezentanților regimului comunist de la București de a-i convinge pe Constantin Brâncuși și pe George Enescu să recunoască public noul regim nu au fost încununate de succes. George Enescu nici nu a refuzat în mod categoric discuțiile cu reprezentanții regimului comunist, deoarece din această poziție el putea menține un canal de comunicare. Avem în arhiva noastră un schimb de scrisori extrem interesant, în special câteva scrisori către Petru Groza și Emil Bodnăraș, în care efectua mici rugăminți, cerea clemență pentru diverși artiști, muzicieni care se aflau la București. Așadar, George Enescu a știut cu tact, cu blândețe, cu diplomație să mențină un canal de comunicare cu autoritățile comuniste rămânând fidel Familiei Regale de care era legat personal, nefăcând vreodată un gest public de recunoaștere a noului regim. Atunci când, de exemplu, George Enescu a fost invitat să predea vechiul pașaport cu stema regală și să primească un pașaport nou cu stema Republicii Populare Române, el a refuzat elegant acest lucru și a preferat să folosească un document pentru refugiați eliberat de statul francez“, a povestit Doru Liciu, directorul Arhivelor Diplomatice M.A.E. (www.euronews.ro)

Din decembrie 2022, o piață din Paris a primit numele marelui compozitor român George Enescu. Aceasta se află în Arondismentul IX, zonă în care compozitorul român a trăit o mare parte din viața sa. La evenimentul de inaugurare au luat parte oficialități din Franța și România. Inclusiv premierul de la București, Nicolae Ciucă. Evenimentul a fost deschis de violonista Mirana Țuțuianu, care predă la Conservatorul „Nadia et Lili Boulanger“ din Arondismentul IX. „De când am venit în Franța, aștept acest moment. E mai bine să ne plimbăm prin Paris și să ne putem opri într-un loc, unde este o placă ce poartă numele lui George Enescu. Te simți viu. Este o recunoaștere pe care atât de mult a meritat-o. A trăit aici, a suferit, a scris, a adorat Parisul și Franța. A dăruit enorm de mult din persoana dânsului. Este o mare fericire ce se întâmplă acum. Sunt profesoară la Conservatorul din acest Arondisment, din IX, iar George Enescu este legat foarte strâns de Conservatorul care poartă

numele Nadiei și al lui Lili Boulanger. Nadia Boulanger a fost un foarte mare profesor la care veneau foarte mulți artiști să-i ceară un sfat, iar întâlnirea pe care a avut-o cu George Enescu este memorabilă. Doamna Nadia Boulanger spunea că a întâlnit un om de excepție. Suntem strâns legați și sunt mândră că sunt profesoară în Arondismentul IX și că aici este placa. De câte ori voi veni la Conservator, pot să mă opresc să o privesc. Este locul în care regăsim cele mai multe săli de concerte, unde a locuit majoritatea artiștilor, era, aproape, centrul cultural al Parisului“, a declarat Mirana Țuțuianu, potrivit RFI.

Primărița Delphine Burkli le-a adus aminte celor prezenți la eveniment că George Enescu a avut două mari iubiri: România și Parisul. Ea a amintit și că Enescu a fost decorat de francezi cu cea mai înaltă distincție a acestui stat, Legiunea de Onoare. Toți cei prezenți la eveniment au avut numai cuvinte de laudă la adresa marelui compozitor român care se odihnește etern în Cimitirul Père Lachaise.

Agathe Mayeres, directoarea Conservatorului „Nadia et Lili Boulanger“, a vorbit despre cât de importantă a fost legătura dintre Enescu și Nadia Boulanger, cea care a lucrat cu marii compozitori ai secolului XX. „George Enescu este un compozitor la care ținem în mod special. Este foarte importantă această legătură dintre George Enescu și Nadia Boulanger. Pentru noi, George Enescu este figura reprezentativă a istoriei noastre de secol XX.“ (www.adevarul.ro)

Un muzician cu o cultură enciclopedică, un mentor și profesor care a influențat unele dintre cele mai cunoscute nume de pe scena mondială, Nadia Boulanger spunea despre Enescu: „Puterea sa muzicală, cunoștințele, memoria sa, toate erau extraordinare (...). A fost pentru noi toți un exemplu de o integritate inegalabilă“.

Nadia Boulanger s-a născut la Paris, pe 16 septembrie 1887, într-o familie de muzicieni. A urmat Conservatorul, avându-i ca profesori pe Gabriel Fauré (care a fost și dascălul lui Enescu) și Charles-Marie Widor. A compus muzică vocală și instrumentală (*La ville morte*, *Les heures claires*, *Fantaisie variée*). A predat la Conservatorul Fontainebleau, pe

care l-a condus din 1948 până în 1979. A legat o frumoasă prietenie cu compozitorul Igor Stravinsky. Din anii 1920 și până aproape de finalul vieții, Nadia Boulanger a avut o lungă listă de elevi celebri de care s-a ocupat: Aaron Copland, Roy Harris, Quincy Jones, John Eliot Gardiner, Elliott Carter, Dinu Lipatti, Igor Markevitch, Virgil Thomson, David Diamond, Daniel Barenboim, Philip Glass sau Ástor Piazzolla. Este considerată „cel mai bun profesor din istoria lumii după Socrate“. George Gershwin a vizitat-o pe Nadia în 1927, cerându-i lecții de compoziție. Au stat de vorbă o jumătate de oră, după care Boulanger i-a spus „nu pot învăța nimic“. Luând-o ca pe un mare compliment, Gershwin a repetat povestioara de multe ori. Bună prietenă cu prințul Rainier al III-lea din Monaco, s-a ocupat de atmosfera muzicală de la nunta acestuia cu actrița americană Grace Kelly.

Nadia Boulanger, prietenă și mare admiratoare a muzicii lui George Enescu, participă la prima ediție a Festivalului Enescu de la București în 1958, iar anul următor o invită pe profesoara și pianista Florica Musicescu (1887-1968) să țină cursuri de măiestrie la Fontainebleau. (*www.catchy.ro*)